

החוט המשולש הפתולוגי

מתקשורת למבנה From Communication to Structure

בשנת 1960 ג'ון ויקלנד, אחד מחוקרי קבוצת בייטסון המקוריים, הציע נוסח פורמלי של השערת הקשר הכפול שהתייחס לאינטראקציה בין שלושה. היה בכך מפנה חשוב וניבא התעניינות גוברת במבנה המשפחתי, במקום תקשורת, כהקשר ליצירת סימפטומולוגיה. במאמרו, "השערת הקשר הכפול ואינטראקציה בין שלושה", ציין וויקלנד שלפי השערת הקשר הכפול המקורית, המקבל את הקשר הכפול היה אמור לקבל מסרים מנוגדים ברמות שונות של תקשורת עליהם היה מנוע מלהעיר וכן לא היה רשאי לנטוש את המערכה. וויקלנד הוסיף שמקבל זה אולי היה מקבל מסרים המנוגדים באופן מעורפל מלפחות שני אנשים, עליהם היה מנוע מלהעיר, וכן היה מנוע מלעזוב את המערכה ההיא. אמנם כך המצב בין סכיזופרן צעיר לבין הוריו. וזה לשונו של וויקלנד:

"בדור שבנושא מסויים הורים יכולים לתת מסרים מנוגדים לילד. וברור כי לילד, אשר באופן כוללני או קבוצתי ייתר תלוי בשני הוריו מאשר בכל אחד מהם בנפרד, חשוב לטפל בהשפעות התנהגותיות מנוגדות הנובעות מכך על ידי טיפול (dealing with) בחוסר העקביות של המסרים. אבל ברור לא פחות כי הורה אחד או השניים יכולים לשדר מסרים המסתירים, מכחישים או עוצרים בדיקת חוסר העקביות..."

כיוון זה איפשר לוויקלנד לקשור את תיאורית הקשר הכפול לחלקים אחרים בחקר התקשורת בסכיזופרניה, במיוחד העבודה של ווין וסינגר, שהתמקדה בהכחשה, באי בהירות, בביטול ובחוסר עקביות של המסרים שניתנים במשפחה ע"י כל הגורמים למול הסכיזופרן. הוא ציין גם את התיאור הניתן ע"י לידז של מצב "העיוות הזוגי" (marital skew), בו שני הורים יוצרים מיתוס של הרמוניה והסכמה מלאה, למרות עדויות סמויות למצב הפוך. ויקלנד טוען גם שניתן להרחיב את המצב הזה מעבר למשפחה, לקבוצות בין-אישיות אחרות. וויקלנד גם כן הציע את התיזה שאפשר להכליל את הקשר הכפול בניסוחו הכולל שלושה משתתפים גם בקבוצות חברתיות מעבר למשפחה. בתור ראיה, ציין וויקלנד עבודה חשובה עליה נרחיב את הדיבור לקמן: בית החולים הפסיכיאטרי, שיצא לאור ב-1954 מאת הפסיכיאטר אלפרד סטנטון והסוציולוג מוריס שוורץ. בספר, מצאו המחברים כי אי-שקט אצל חולה במחלקה היה קשור לדרכי התייחסות ולפקודות מנוגדים בנוגע להתנהגותו מצד שני בעלי סמכות, שבו זמנית התכחשו לחילוקי הדעות ביניהם והגדירו את התייחסותם הכללית כמטיבה. וויקלנד מצטט את תיאור מצבי של החולה בידי המחברים: "שני בני האדם החשובים ביותר בחייו משכו אותו, כביכול, בשני כיוונים הפוכים." תיאור כזה שיק באותה מידה לילד שהוריו חלוקים בדעותיהם בהסתר.

157

גם היילי התחיל להסתייג מהמיקוד האינטנסיבי בזוג שהיה עד אז אבן פינה בהשערת הקשר הכפול. הוא בתן קשרים משולשים אותם הוא כינה (על פי המחקר של אותה תקופה בקשר לקבלת החלטות בקבוצות קטנות) "קואליציות". היילי מצא שבמשפחות עם בן משפחה סימפטומטית, השלישיה שהופיעה על פי רוב הייתה קואליציה בין שנים בדרך כלל מדורות שונים על חשבון השלישי. בריתות פשוטות בלי קשר עם השלישי היו נדירים או לא החזיקו מעמד. היילי תיאר אם המדברת עם בנה תוך השפלת האב, או הורים הרבים ביניהם שורדים על הילד ומאשימים אותו בגרימת המריבה. וגרוע מזאת, כל פעם נסיון לחשוף קואליציה כזאת ולקרוא אותה בשמה נתקל בהכחשה ובביטול.

במסה מאוחרת יותר המתארת השתלשלות הרעיונות של החוקרים במשך קיום פרוייקט התקשורת של בייטסון, היילי כותב כי בתחילה תיארו סכיזופרניה כתגובה להקשר למידה בו רמות התקשורת היו מבולבלות לעתים קרובות. צורת המסר שבו ההלוך ושוב החוזר על עצמו שהגשים את הבלבול הזה נקרא קשר כפול. כתוצאה מחשיפה להקשר מסוג זה, האדם יהיה רגיל להוסיף למסרים שלו תוספת המציינת שהוא באמת אומר או עושה אחרת, ועוד תוספת הסותרת את קודמה. כך, לדברי היילי, אפשר היה להבין התנהגות סכיזופרנית בתור הפרעה ברמות התקשורת.

כשהיילי התחיל ללמוד על התנהגות בקואליציות במשפחות של סכיזופרנים, הוא שינה את עמדתו וטען שהבעיות נבעו לא רק מבבלול ברמות התקשורת, אלא גם מבבלול ברמות בתוך מערכות יחסים. במאמר חשוב ביותר ב - 1967, "לקראת תיאוריה של מערכות פתולוגיות", נקט היילי בעמדה שאם הילד במשפחה יתמוך באחד ההורים הוא יענש ע"י השני, ואם לא יתמוך באף אחד הוא יענש גם כן. זה מביא לצורך לבטל את כל מסרי התקשורת שהוא מקבל.

הרעיון הזה, כמו זה של וויקלנד, ראה בהתנהגות לא רציונלית פועל יוצא של המבנים החברתיים מתוכם צמחה, ולא רק תוצאה של מסרים מבולבלים או מנוגדים. מפנה זה הביא את הטיפול המשפחתי למקום חדש. מעתה לא היה ניתן להתעלם מתיאורה משפחתית כסוג של linguistic metapsychology כלשהו, אלא היא תפסה את מקומה בעולם של חקר ההתנהגות. בפרק זה ובפרקים אחרים נתייחס למחקר זה במידה והוא שייך לעניינינו. כאן נתייחס במיוחד למחקר על משולשים בקבוצות חברתיות: העבודה של תיאוקור קפלאו (Caplow) על קואליציות, של גיימס דייוויס על "השערת לחץ-נגדי" (cross-pressure hypothesis), של קנט בולדינג על "קונפליקט הימנעות-הימנעות" (avoidance-avoidance conflict) וכדומה. בנוסף נדון בשלישיות בתוך רשתות משפחתיות וסוגים שונים של שלישיות קונפליקטואליות בתרבויות אחרות. אבל קודם נתחיל עם תיאורו של היילי במשולשים פתוגניים ומקומם בשימור על שיווי המשקל המשפחתי.

המשולש המעוות THE PERVERSE TRIANGLE

במאמרו " לקראת תיאוריה של מערכת פתולוגית", היילי מתאר מבנה משולש שלדעתו יגרום תמיד למצוקה במבנה חברתי נתון. הוא קורא לזה "המשולש המעוות", או קואליציה בין-דורית, ושם לב להתרחשו יחד עם תופעות לא רצויות כמו אלימות, התנהגות סימפטומטית או התפרקות המבנה.

160

להיות שני הורים כאשר לאחד קצת יותר סמכות מהשני; או הם יכולים להיות מנכ"ל ומנהל עבודה בתעשייה, כאשר שתי הרמות שונות, אבל שתיהן מייצגות את מערכת הסמכות.

מעניין שקפלאו לא עמד על המושג של המשולש המעוות בפרקים שבספרו העוסקים בשלישיות במשפחה. הוא כמעט ונגע בו בתיאורו של הקואליציה הבלתי מתאימה, אבל בבואו להתייחס לקואליציות במשפחה, אינו מקשר דפוס זה להפרעות משפחתיות או למצוקה אישית. הוא דן בסידרה נורמטיבית של בחירות לקואליציות בתוך משפחה גרעינית טיפוסית, אבל אינו ער לבעיות הנוצרות על ידי קואליציות בין-דוריות. כך הוא מביא לדוגמה משפחה בת ארבע נפשות, בה לאב (A) המשקל הרב ביותר; אחריה האם (B) הדומיננטית קצת פחות; אחריה הבן הבכור (C); ובסוף הבת (D), הצעירה וחלשה ביותר במשפחה. הוא משתמש באנלוגיה של המשחק, כאשר לכל אחד הכוונה "לנצח", והוא מניח שהשחקן שבחירתו גורלית ביותר הוא האם. אם האם תצטרף לאב, הזוג ההורי ישלוט על הילדים. זאת לדעתו דוגמה לדפוס שמרני של קואליציות, מכיוון שבכך המבנה ההיררכי משומר. אם האם תבחר להצטרף לבן, ובכך ליצור דפוס "מהפכני" של קואליציות, בחירתה תערער את המבנה הסמכותי המתאים. בין כך ובין כך, לאס מרחב הפעולה החזק ביותר.

קו חשיבה זה די משכנע, אבל הוא מבוסס על הנחות הראויות לבדיקה. עצם ההנחה שלבני משפחה, כמו לשחקנים במשחקי קואליציה ניסויים עליהם קפלאו מייחד את הדיבור במקום אחר, "משקלים" שונים, ושהם עשויים ליצור קואליציות על מנת כל אחד לשפר את מקומו, מוטלת בספק. המשתתפים במשחקים הניסויים הם זרים זה לזה, ולא בני אדם החיים התוך קבוצות במשך זמן. קפלאו כותב כאילו משפחות מתנהגות כמו סובייקטים שבמשחקים ניסויים. רק כך הוא מסוגל להניח שבמשפחה ה"מהפכנית", לאב "אין שום סיבה להצטרף לקואליציה AD; בקואליציה AD הוא לא יהיה מסוגל להתגבר על הקואליציה BC של האם עם הבן, ועל כל אחד מהם הוא שולט כבר".

הנחת היסוד במשפט כזה, שהמניע של כל אחד הוא המשאלה לכוח או שליטה. אפשר לומר שבמשפחה, משאלה זו נוטלת חלק אבל אינה כל הסיפור. קפלאו אינו מעלה על דעתו אף פעם הרעיון שלפעמים מקריבים את האינטרס האישי של הפרט לטובת הישרדות הקבוצה, או האפשרות שבחירת קואליציה מושפעת משיקולים אלה. באמת, יש סיכוי טוב להוצאות קואליציה אב-בת במשפחה המתוארת ע"י קפלאו - גם אם לא תהיה חזקה יותר מהקוליציה אס-בן - עם תוצאה משוערת של איזון בין ההורים. כי משפחה עם "הבן שלך והבת שלי" אינו פרי דמיונו של מלחין בלבד אלא מעשה יום יום, ובחירתה הקיצונית, סימן לקושי. כמו כן, בן הנמשך לקירבה עם אם מוזנחת אינו מבקש דווקא "לנצח" נגד האב, אלא אולי מבקש (לאו דוקא באופן מודע) לנחם את האם, להגן על האב מפני דרישותיה של האם בהן אותו אב לא יעמוד, ולרפד את המתח הזוגי. גם כל אלה פועלים בתור גורמים להתנהגות הבן, לא פחות מתוספת כוח אישי שהוא אמור להרוויח מן הקשר עם דמות סמכותית.

גם קפלאו חש לא בנוח במיקוד שהוא שם ב"צורך לנצח" כגורם עיקרי בתהליך קבלת ההחלטות של הפרט. כלל אחד, שהוא קובע עוד בתחילת ספרו, במערכת יחסים בין שלושה, הוא שאין פרט יכול גם להיות שותף בקואליציה וגם השלישי המתנגד באותה מערכת. כאשר הוא מיישם את הכלל

161

בקבוצות משפחתיות, מסגרת חדשה לגמרי מופיעה. אם הבת תלך עם האם נגד האב, אז היא לא תלך עם הסבתא, המצדדת באב, כדי למנוע מעצמה לסבול מניגודי נאמנויות. על פי הגיון זה, יצירת קואליציות אינה מבוססת דוקא על מניעים שמקורם בתוך הפרט אלא גם במה שהוא מכנה "STRAIN TOWARD COMPATIBILITY" במבנה החברתי.

היילי מקדים את קפלאו בנסיונו לתאר פורמולה סיסטמית להתנהגות קואליציונית ולא הסבר אינדיבידואלי להתנהגות זו. הוא מסרב לקבל את המודל המסורתי של קבלת החלטות המבוססת על מוטיבציה פנימית. הוא מציע כתחליף שמצב קונפליקטואלי הנובע מתוך רמות שונות של קואליציה יביא להפרעה במבנה החברתי ובאנשים שבתוכו. היילי משתשש במטפורה שונה מאד ממטפורת המשחק בתיאורו את זה: אנלוגיה לפרדוקס הלוגית של רסל, עם סתירה לכאורה בין רמות של משמעות. גם היילי וגם בייטסון, שפעם רעיונותיהם היו שזורים זה בזה, משתמשים באנלוגיה זו, אבל היילי מרחיב אותה על מנת להסביר כיצד שייכות לקואליציות בתוך ארגון יכולה בתנאים מיוחדים ליצור מצוקה גדולה אצל פרטים מסויימים.

וזה תיאורו של היילי: בדרך כלל, עמיתים בארגון בקואליציה זה עם זה, עובדה המתבטאת בקיומן של רמות ניהוליות או, במשפחה, קווים בין דורות. אם מעסיק יתחבר עם עובד אחד ביצירת קואליציה נגד עובד אחר, זה האחרון עומד מול הגדרות מנוגדות של תפקידו. במסגרת הכללית של הארגון, עמיתו העובד הוא בעל בריתו. אבל בו זמנית עמיתו צידד עם מעסיקו נגדו. כדברי היילי: "החובה להגיב במצב של ניגוד בין שתי רמות של קואליציות יוצרת מצוקה. דמיון מובהק קיים בין נוסח זה לבין קביעתו של קפלאו שחייבת להיות התאמה (compatibility) בין השותפים בקואליציה, עם ההבדל שלפי היילי יש קשר בין קואליציה מנוגדת לבין מצוקה אישית. הוא מתחיל לייחס יותר ויותר משקל לקונפליקט בין נאמנויות ברמות שונות של ארגון חברתי בתור גורם ליצירה ולאחזקת התנהגויות מופרעות.

במלים אחרות: נניח ש A מציע התנהגות המתאימה לצרכים האופרטיביים של מערכת א' (אולי איש אחד ואולי תת-מערכת כגון הזוג ההורי), ונניח שהתנהגות הפוכה נדרשת המתאימה למערכת ב' (אולי המשפחה המורחבת). אם מערכת אחת היא תת-קבוצה של השנייה, ואין הבחנה ברורה בין שתי המערכות, יהיה בלבול. הוא בלבול מאותו סוג שציין בייטסון כגרעין הפרדוקס של רסל: הקושי להבחין בין קבוצה לתת-קבוצה. לעולם תהיה דילמה של שתי רמות, לא מוצהרת, בנוגע לשאלה לפי חוקי איזו מערכת יש לפעול.

למשל, ילד שלא נדרשת ממנו התנהגות מיוחדת בארוחות, נדרש לשבת בשקט ולהפגין "נימוסים" במשך ארוחה ארוכה בליל שבת אצל הורי אימו. הוא מקבל מסרים מבולבלים מהנזיפה המוגזמת מצד אימו (חלק גדול מכעסה מופנה באמת להוריה) והצעות מנוגדות מצד אביו (שאינו סובל נימוסים פורמליים) שיורשה הבן לעזוב את השולחן. המצב הולך ומסלים עד שהילד כל כך משתולל שהוריו מתליטים לצאת מוקדם ולחזור הביתה. כאן ברורות הן הדרישות להתנהגויות מנוגדות מאנשים שונים בתת-קבוצה שונות, והן הרמות השונות של הדרישות הללו (למשל, האם דורשת ממנו לשבת בשקט, אבל ההגזמה שבהתנהגותה מציינת שבעצם אין דעתה נוחה מדבריה).

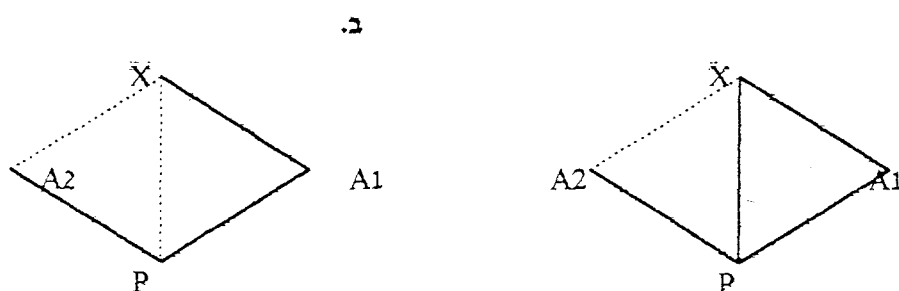
קפיצתו של היילי מעניין בתקשורת לעניין במבנה היתה מכרעת בחשיבותה. בכך התאפשרה ההשערה כי סכיזופרניה היא תוצאה של קונפליקט בין קבוצות. כלומר בן-אדם המגלה התנהגות סכיזופרנית אולי מנסה לרצות קבוצות מנוגדות שבהן הוא חבר בו זמנית. זה הביא את היילי לבדוק את המאפיינים הפורמליים של בריתות במשפחות שיש בהן סכיזופרנים.

בנקודת החיבור בין משולשים הרבים זה עם זה

At the Nexus of Warring Triangles

בבואו למנות מספר המשולשים במשפחות מורחבות הממוצעות בגדלן, הכוללות שני הורים, שני ילדים ו- שני הורים לכל הורה, היילי מצא כי כל אדם יהיה מעורב ב- 21 משולשים בו-זמנית. אם כולם חיים בשלום, אין בכך בעיה. אולם אם ילד ימצא את עצמו בנקודת החיבור בין שני משולשים או קבוצות שיש ביניהן קונפליקט, מצבו יהיה קשה. אם אימו והסבתא מצד אימו נמצאות בקונפליקט עם אביו ואימו של אביו, הוא יצטרך להתנהג בזהירות, כי לרצות קבוצה אחת פירושו לא לרצות את השנייה. אם כל 21 המשולשים להם הוא שייך מפוצלים, עליו להפגין התנהגות מנוגדת על מנת להישדד. התנהגות כזו תיתפס כמשוגעת או כמוזרה.

הדילמה של פרט הלכוד בין שתי עמדות מופיעה ב"השערת לחצים מצליבים (cross-pressure hypothesis)" של ג'יימס דייוויס. הוא מעלה לפנינו אדם (P) המחובר חיובית עם שניים אחרים (A1, A2) אבל עוד לא מוגדר לגבי אדם רביעי (X). בהנחה ש-X מועמד לתפקיד שנתמך ע"י A1 אך לא ע"י A2, P ימצא את עצמו במצב של מבוכה. אם הוא יתמוך ב-X הוא יגרום לקורת רוח מצד A1 אך מורת רוח מצד A2. אם לא יתמוך ב-X, ההפך יקרה. אפשר לצייר מצב זה באופן משולש:

א. P בוחר ב-X. משולש X - A1 - P congruent משולש X - A2 - P. אבל לא משולש X - A2 - P.

ב. P בוחר נגד X. משולש X - A2 - P congruent משולש X - A1 - P. אבל לא משולש X - A1 - P.

Davis's "Cross-Pressure Hypothesis"

אם נראה ב-A1 וב-A2 גושים פוליטיים בנוסף לפרטים, אפשר לומר כי P נמצא בהצלבת אש בגלל חברותו בשתי קבוצות נאמנות בו-זמנית. ברור כי חלק גדול של החשיבה של דייוויס יוצא מתוך תיאורית איזון מבני (structural balance theory), הקרובה לתיאורית הקואליציות עליה נדון בפרק הבא.

בולדינג בספרו *קונפליקט והגנה (Conflict and Defense)* עושה ניתוח דומה למה שהוא מכנה "קונפליקט הימנעות - הימנעות (avoidance-avoidance conflict)". בהשתמשו באנלוגיה של אתון בין שני בואשים הוא מתאר את המצב כ"שווי משקל של שקע (trough equilibrium)" בו האתון נדחפת אל עבר אחת ממטרותיו השליליות כל פעם שהיא מתרחקת משהשנייה. האתון נמצאת בתוך קונפליקט פסיכולוגי יציב, לדברי בולקינג, מצב שהוא מכנה "דילמה (quandary)". לפי גולדינג, אם אין בידי האתון לדלג על אחד הבואשים או להימלט בדרך אחרת, התנהגותה תהפוך למקוטעת ומפורקת ויכולה להגיע להתמוטטות עצבים. כאלטרנטיבה, יתכן לבחור בנסיגה להזיות, פנטזיות, אומנות, או במצג יותר פתולוגי, לסכיזופרניה או לפרנויה.

עבודות אלו ממקורות שונים מראים שקבוצה של רעיונות דומים ביותר נחקרו על ידי חוקרים שונים. העיקר בדעות אלה הוא שהתנהגות חריגה או סימפטומטית יכולה להיות קשורה למצב שבו אדם נאלץ לבחור בין שתי דרכים, שכל אחת נושאת בחובה עונש. ברם צריך לציין שלא כל הממברים הללו באים מתוך אותן הנחות היסוד. קיים וויכוח בסיסי אם הקונפליקט הוא בין בחירות באותה רמה, המוגדר על פי רוב כ"אמביוולנטיות", או בחירות בין רמות שונות, וכאן הבחנה פילוסופית חשובה.

אמביוולנטיות מול קונפליקט של רמות

Ambivalence versus a Conflict of Levels

קאפלאו מגדיר אמביוולנטיות כ"מתח רגשי הנובע מאינטראקציה עם מישהו שהוא גם יריב וגם חבר קואליציה". זוהי למעשה חזרה על תיאורית הלחצים המצליבים של דייוויס בקבוצה של שלושה במקום ארבעה. גם את הקשר הכפול בדרך כלל משווים לאמביוולנטיות, אך גם בייטסון וגם היילי מצהירים שהמצב המנוגד המוגדר ע"י הקשר הכפול הוא דבר אחר לגמרי. לפי היילי, אמביוולנטיות כמונח פסיכולוגי מתייחסת למצב נפשי (STATE OF MIND) של מישהו העומד מול בחירות בעלות ערך שווה, לגביהם יש לו רגשות מעורבים. לעומת זאת, הוא כותב, הקשר הכפול מתייחס להקשר קונפליקטואלי בו קשה לתפקד. היילי, בעקבות קבוצת בייטסון, מדגים את הדבר בפרדוקס הבא: מישהו מתבקש לעושה משהו ספונטני. אם הוא עושה זאת, זה לא ספונטני, ואם הוא באמת ספונטני, איך הוא יכול להיענות לבקשה?

בייטסון, המקור הראשון לרעיונות אלה, נוקט בדרך אחרת. הוא מתאר שני סוגים של סתירה פנימית שנמצאים תכופות בתקשורת אנושית. אחד, המוגדר כ"אמביוולנטיות", תתרחש כאשר שני

תקשורת סכיזופרנית בתור דרך להימנע מהגדרת יחסים

Schizophrenic Communication as a Way of Not Defining Relationships

היילי מתאר התנהגות סכיזופרנית כמאמץ להימנע מהגדרת היחסים של אדם אחד עם אחרים. בדרך כלל לפי היילי, בני אדם מוסיפים לאמירותיהם זה לזה סייגים בצורה הבאה:

1. אני
2. אומר משהו
3. לך
4. במצב זה

בניתוחו של שיחה בין שני סכיזופרניים באשפוז, הראה היילי איך שניים המתאמצים בדבר יכולים בדרך לא דרך להכחיש את כל המסרי-על (metamessages) הללו. כל הערה של כל צד הייתה מן הסוג: זה לא בית חולים, זה בסיס חיל האוויר; אני לא חולה, אני חי-זר. בנוסף, על ידי תגובות בלתי שייכות להערות חברו, הוא למעשה מבטל תקפות הערות אלו. ככה שני המדברים נמנעים מלהגדיר את היחס שביניהם. הם מכחישים שהם מדברים, מכחישים שמשהו נאמר, מכחישים שהוא נאמר למישהו מוגדר, ומכחישים שהדברים נאמרו בזמן ובמקום מסויימים.

היילי מציע דוגמה לתגובה דומה בתוך הקשר משפחתי, העוסקת בבחורה סכיזופרנית ששוחחרה לא מזמן מבית החולים. ביום שחזרה הביתה, הוריה רבו, ואימה לקחה את ביתה איתה אל בית אימה. תיכף להגיעה לשם, התקשרה הבת לאביה למסור את מיקומה. כאשר האם התריסה בפניה שהיא לוקחת את צידו של האב, הבת הסבירה שהרגישה חייבת לצלצל לאביה מכיוון שנעצה בו " מבט מוזר" (אחד מהסימפטומים שלה) סמוך לצאתה. האב, כאשר איתר את בתו ואת אשתו, בא ושיכנע את האם לחזור אליו. לפני צאתה לחזור הביתה, ביקשה האם מבתה לטפל בדבר מה; הבחורה סרבה ויצאה הסבתא במקומה. כשישבו הוריה בחדר הסמוך בביתם וקיימו דיון בנוגע לסרובה, הבת החלה לצרות ושוב אושפזה.

בבודקו את התמונה המשפחתית הרחבה יותר, ציין היילי מספר נאמנויות החוצות קווי נאמנות. שתי הסבתות של הבחורה התחרו על נאמנותה; אימו של האב לקחה את צידו נגד אשתו; והבחורה לקחה את צידה של סבתה נגד אימה. כל הורה ניסה לרצות את הבחורה, וכל אחד האשים אותה בצידוד עם השני. היילי מצביע על כך שאם לוקחים את כל המצבים הללו בחשבון, תגובה כלשהי מצד הבחורה כרוכה בענישה. בתוך ההקשר המשונה הזה, למסרים של הבחורה ערך סתגלתי. וזה לשונו של היילי:

"בנקודת החיבור בין חלקי משפחה עויינים, מה אמור להיות תגובה "מתאימה ונורמלית" למצב כזה? היא תהיה תגובה בה הבחורה תתנהג בצורה אחת שתצצה פלג אחד, ובצורה שנייה לרצות פלג שני, ואז תבטל את שתי הצורות על ידי ציון חוסר אחריותה בכל מקרה. תקשורת מנוגדת כזאת תתאים לאיבחון של התנהגות סכיזופרנית".

היילי אינו היחידי שהבחין בדרך בה הבריתות מוכחשות בסוג משפחה זה, לא רק על ידי החולה אלא גם על ידי כל בני המשפחה. צוינו דוגמאות נוספות במחקר על "הפרעות חשיבה" אצל סכיזופרנים ובני משפחותיהם, למרות שהמונח הזה אינו מדויק. מאמרו של היילי, "אומנות הסכיזופרן (The Art of Being Schizophrenic)" מנציח את המיומנות בה הסכיזופרן עושה קריקטורה של הצורך בהסתרה אצל משפחתו. כאשר בני המשפחה עסוקים בלהסתיר עובדה הגלויה לעין כל, בן המשפחה הסכיזופרני יוציא משפטים הנשמעים משוגעים שיתקרבו קירבה מסוכנת לאמת. ובאותו זמן, אם מישו יתקרב יותר מדי לאמת, הסכיזופרן יאמר או יעשה משהו משוגע.

למשל, במקרה המתואר בפרק 1 (הבחורה הקטטונית), הבת מגיבה לפיתויי הבלתי מתאימים מצד אביה באומרה, "מזמזמים בין מתבגרים לפעמים יצאים מכלל שליטה". השיב האב, באופן לא פחות עקיף, "אהבת אב היא אהבת אב, אהבת בת זוג היא אהבת בת זוג, ואהבת בת היא אהבת בת". ווין גם מעיר מתוך ניסיון מר על הטקטיקות של המשפחה כל פעם שמטפל מנסה לציין את הפיצולים ואת הבריתות שהמשפחה מתאמצת להסתיר. הבת תשיב להערה כזו באמירה כגון, "אם תשתדל לעשות את הנכון, אין לך מה לדאוג", ואז תוסיף, "נדמה לי שמישהו עשה משהו לגוף שלי". האב מיד יקפוץ וישאל אם כוונתה לבחור שפגשה בכנסיה בקיץ הקודם, והאם תקטע אותו ותתקן את שמו של אותו בחור. כך השיח בין המטפל לבין הבת ייקטע. יעשב טוב המטפל לשקול אם מדובר בדפוס של חשיבה מופרעת או במערכת של חבלה בטיפול.

אם כן ברור כי יש להבין הכחשות, חוסר בהירות, ומסרים סמויים בתוך ההקשר בהם יש להם הגיון מסויים. הגשמת הקשר כזה היא משפחה בה לא ניתן להגדיר או לאשר יחס עם אף בן משפחה ללא יצירת קטיעה, מתח או הפסקות אחרות. זה יקרה לרוב כאשר ארגון המשפחה לא יכול להרשות בריתות פתוחות בין הדורות, כי זה יאיים על היחסים באותו דור כמו (בתברה שלנו) בנישואים. בהנחה שזה עונה על השאלה למה בריתות אלה - שהן בעצם קואליציות נגד אחרים - נעשים במחתרת, עלינו לעבור הלאה לבחון את הקואליציות הסמויות בין דורות במשפחה המורחבת. וזה יביא אותנו בחזרה למוקדנו המקורי במבנה המשפחתי.

סדרים בארגונים גדולים Regularities in Larger Networks

בדיון על קואליציות בין-דוריות סמויות, מבחין היילי שהן תמיד מתרחשות בזוגות ולא בנפרד. במשפחות מופרעות, קואליציה של הורה וילד תימצא כנגד קואליציה של הורה השני עם אחד הסבים. לזה אפשר לקרוא "קואליציה מאוזנת (countervailing coalition)". היילי אפילו כותב כי קואליציה של הורה עם ילד כל כך שכיחה יחד עם קואליציה הורה-סב שאפשר להציע השערה בזה הלשון: "השגת גבול הדורות עם ילד תקרה יחד עם הפרת גבול הדורות גם ברמה דורית מלמעלה". אם יש אמת בכך, אומר היילי, אפשר להניח שיש סדרים (regularities) ברשתות משפחתיות, והדפוסים בקבוצה אחת הינם שווים באופן פורמלי לדפוסים בקבוצה האחרת.

המשולש המעוות בתרבויות שונות The Perverse Triangle in Different Cultures

עסקנו כאן ברעיון שכאשר אדם בדור ההורים יוצר ברית סמויה עם אדם אחר בדור הילדים נגד ההורה השני, תהיינה בעיות. מזה יוצא כי אסור שמבנה סמכותי כלשהו יכלול שני דורות סמוכים. ברור כי אין הדבר כן. בחברה שלנו הרבה נשים בבתים חד-הוריים מקיימות קשרי שותפות עם אימותיהן וסומכות עליהן לסיוע בגידול ילדיהן, או הן מגייסות עזרת ילדיהן הגדולים ללא יצירת פתולוגיה.

עוד יותר מחכים לבדוק תרבויות זרות. קפלאו מציין את תרומתה החשובה של הסוציולוג פרנסיס הסו (Hsu) שתיאר סיווג של תרבויות בקשרי משפחה ותרבות, הבנוי לפי "הקשר המודגש (emphasized relationship)" האופייני לכל תרבות. קשר זה שווה ערך למה שאני מכנה הזוג השולט (governing dyad), למרות שלא תמיד כך חושבים עליו. הסו מחלק תרבויות ל-4 סוגים, לפי חלוקת "הצירים השולטים" (dominant axis): בסוג A, בד"כ בחברות באסיה, הציר השולט הוא הזוג אב-בן. בסוג B, בד"כ בארצות מערב, הוא הצמד אב-אם. סוג C מדגיש את הזוג השולט אם-בן, והוא קיים בעיקר בתרבויות הינדו. סוג D מקיים את הזוג אח-אח, הנמצא בהרבה תרבויות אפריקאיות.

אפשר להניח שיהיה הזוג השולט איזה שיהיה, הוא יהיה יעיל כל עוד לא חותרת תחתיו קואליציה בין אחד מחבריו לבין בני משפחה אחרים. המונח "קואליציה בין-דורית" מותנה בתרבות (culture-bound) במידה שמתחים יכולים להיווצר גם מתוך קואליציות באותו הדור בחברות בעלות קשר שולט אחר משלנו.

במילים אחרות, קווי המתח שמקורם במשולשים מעוותים יהיו שונים בכל חברה וחברה. במחקר על קשרים במשפחה הינדית, איילין רוס הראתה שקו המתח (strain line) בקבוצה קיים בקשר שבין אשת הבן ואימו, קשר שיש בו הרבה פוטנציאל לקונפליקט. בחברה זו (לכל הפחות כפי שפעם הייתה) לאשה מצב במיוחד קשה. היא עוזבת את משפחת המוצא שלה וגרה עם משפחת בעלה לאחר הנישואין, ושם היא תחת שליטתה המוחלטת של חותנתה. הצדק כאן פועל לאט, כי לכלה תקוה לתקן את עלבונה רק אם תאריך ימים עד שתרדה היא באשתו של בנה.

מה שמאיר במיוחד בדוגמה זו היא שבתורה ההינדית המסורתית רואים בקרבה בין בעל לאשה מקור למצוקה למערכת המשפחה ומדכאים קרבה זו. איילין רוס מתארת את הבעיות העומדות מול בת זוג חדשה בחיק משפחתה החדשה:

"אם היא מספיק נאה כדי למשוך תשומת לבו של בעלה, אוי ואבוי לה. אם הוא יטול את צידה, האיזון העדין ביחסים במשפחה הופך, ונוצרו מתחים העלולים לפגוע בה. לא נמסר הפיקוח עליה לידי בעלה שמא בכך ייווצר קשר חם ואישי ביניהם, דבר ששוב יפריע למערכת המשפחה המשותפת". כאן עוד ראייה לכך שאותה הפרת קווי דור או היררכיה, שנותחת על ידי פרויד בתור תופעה אינטר-פסיכית והוגדרה ע"י היילי באופן התנהגותי, הוא למעשה תימה עם הרבה ווריאציות. החברה המערבית מנסה להמציא את בני הזוג בקירבה יתרה, להימנע מהאפשרות המסוכנת שילד

168

